

*Görkəmli arxeoloq, alim,
tarix elmləri doktoru, professor*

Hidayət Fərrux oğlu Cəfərovun

anadan olmasının 80 illik yubileyinə həsr olunmuş

**QARABAĞ: ARXEOLÖJİ MƏDƏNİYYƏTLƏR
QOVŞAĞINDA**

mövzusunda

BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANSIN

MATERİALLARI

Bakı şəhəri,
30 sentyabr – 1 oktyabr 2026-cı il

Elmi redaktor: **Fərhad Quliyev**
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Redaksiya heyəti: **Zaur Həsənov**
tarix elmləri doktoru, dosent

Şövqi Həsənov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Ellada Bəkirova
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Müzəffər Hüseynov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Pərviz Qasimov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Təvəkkül Əliyev
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bəhlul İbrahimli
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azad Zeynalov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Günəl Vəliyeva
elmi işçi

“QARABAĞ: ARXEOLoji MƏDƏNİYYƏTLƏR QOVŞAĞINDA” *mövzusunda*
Beynəlxalq Elmi Konfransın Materialları. (Məqalələr toplusu).
Bakı: Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu, 2026,– 288 s.

ISBN 978-9952-8568-6-6

AZ1143, Bakı şəhəri
Hüseyn Cavid prospekti, 117
Tel.: +994 (12) 5108419
www.arxeologiya.az

© Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu, 2026

İÇİNDƏKİLƏR – CONTENT – СОДЕРЖАНИЕ

Fərhad Quliyev, Diana Cəfərova (Azərbaycan)

Hidayət Cəfərov - Azərbaycan arxeologiya məktəbinin görkəmli nümayəndəsidir 9

Жакен Таймагамбетов (Казакстан)

Он остается верным «однажды» выбранной специальности... 15

Abbas Seyidov (Azərbaycan)

Qarabağ abidələrinin dili ilə danışan alim: görkəmli pedaqoq-arxeoloq Hidayət Cəfərov 19

Tarix Dostiyev (Azərbaycan)

Professor Hidayət Cəfərovun Qarabağ bölgəsində apardığı tədqiqatların arxeologiya fənninin tədrisində əhəmiyyəti 23

Vəli Baxşəliyev (Azərbaycan)

Naxçıvantəpə yaşayış yerində Dalmatəpə mədəniyyətinin izləri 26

Qafar Cəbiyev (Azərbaycan)

Qəbələ arxeoloji ekspedisiyası rəhbərlərinin portret cizgilərinə dair 30

Əsədulla Cəfərov (Azərbaycan)

Qarabağın arxeoloji mədəniyyətləri (Paleolit dövrü materialları əsasında) 34

Hayrettin İvgin (Türkiyə)

Kadim Türklerde aile medeniyeti bağlamında ahlâk ve terbiye 36

Nəcəf Müseyibli (Azərbaycan)

Qarabağın arxeoloji mədəniyyətləri 40

Zaur Həsənov (Azərbaycan), Zaynolla Səməşev (Qazaxıstan), Kim Jong-il (Cənubi Koreya), Şevket Dönmez (Türkiyə), Mikayıl Mustafayev (Azərbaycan), Yu Byoungrok (Cənubi Koreya), Nərmən Məmmədli (Azərbaycan), Dongvook Lee (Cənubi Koreya), İntizar Bədəlova (Azərbaycan), Ülkər Allahverdiyeva (Azərbaycan), Nərmən Bayramova (Azərbaycan), Nərmən Hümətəzadə (Azərbaycan)

Yedditəpə-Qızılkənd kurqanlar abidəsində beynəlxalq tədqiqatlar haqqında ilkin məlumat 44

Lâtife SUMMERER (Turkish Republic of Northern Cyprus)

The Quest for Tigranakert: Literary Evidence, Archaeological Identification, and the Politics of Historical Interpretation 46

Əliağa Məmmədli (Azərbaycan)

Arxeologiya və antropologiya: fərqlər, qarşılıqlı təsir və gələcək inteqrasiya 51

İlkay İvgin (Türkiyə)

Arxeoloji cam buluntuların müzelerde korunması ve sergilenmesi: önleyici koruma ve bağlamsal sergileme yaklaşımları 55

Vəfa Mahmudova, Afiq Cəfərli (Azərbaycan) <i>Muğanda Neolit dövrü dulus kürələri: Qarabağ və Göytəpə materialları fonunda müqayisəli yanaşma</i>	61
Zeynəb Quliyeva (Azərbaycan) <i>Naxçıvanın Neolit mədəniyyətində Cənubi Qafqazın sinxron mədəniyyətləri ilə əlaqələr məsələsinə dair</i>	65
Toğrul Xəlilov, Rəsul Bağirov (Azərbaycan) <i>Son Tunc – Erkən Dəmir dövrü materialları işığında Qarabağ və Naxçıvanın arxeoloji mədəniyyətləri.....</i>	70
Pərviz Qasimov (Azərbaycan) <i>Üzərliktəpə yaşayış yerinin təsərrüfat quyuları: köhnə və yeni qazıntıların müqayisəli təhlili və analoqları</i>	75
Ellada Bəkirova (Azərbaycan) <i>Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun Alban dövrü dini abidələri.....</i>	79
Təvəkkül Əliyev (Azərbaycan) <i>İşğal dövründə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun maddi-mədəni irsinə qarşı vandalizm siyasəti.....</i>	82
Bəhlul İbrahimli, Elvin Əliyev, Sevinc Hüseynova, Lola Hüseynova, Günel Əliyeva (Azərbaycan) <i>Oturaq vəziyyətdə dəfn adəti haqqında</i>	87
Səfər Aşurov (Azərbaycan) <i>Şabran: Çaqqalıtəpə abidələr kompleksi</i>	92
Müzəffər Hüseynov, Vüsal Həsənov, Zəki Cəfərov (Azərbaycan) <i>Füzuli rayonunun Zəfər Bağları Arxeoloji Kompleksi: 2026-cı il arxeoloji tədqiqatlarının ilkin elmi nəticələri</i>	98
Azad Zeynalov, Yaqub Məmmədov, Pərivəs Babai (Azərbaycan) <i>Quruçay mədəniyyəti: yayılma arealı və xronoloji çərçivəsi</i>	104
Tükəzban Alıyeva-Göyüşova (Azərbaycan) <i>Qarabağın arxeoloji abidələrinin öyrənilməsində Hidayət Cəfərovun tədqiqatları (Son Tunc–Erkən Dəmir dövrü abidələri əsasında)</i>	110
Bəxtiyar Cəlilov (Azərbaycan), Nikola Laneri (İtaliya), Lola Hüseynova (Azərbaycan), Rachele Carmen Mammana (İtaliya), Alice Mendola (İtaliya) <i>Təpə Təpə abidəsinin Erkən Dəmir dövrü keramikasının tipoloji və texnoloji xüsusiyyətləri</i>	113

Xəqani Alməmmədov (Azərbaycan), Mark İserlis (Almaniya), Mircavid Ağalarov (Azərbaycan) <i>Canavrtəpə abidəsindən aşkarlanmış Xocalı-Gədəbəy mədəniyyətinə aid qəbir haqqında</i>	122
Yaqub Məmmədov, Azad Zeynalov (Azərbaycan), Yoshihiro Nishiaki (Yaponiya), Ülviyyə Səfərova, Pərivəs Babai (Azərbaycan) <i>2025-ci ildə Azərbaycan-Yaponiya birgə paleolit arxeoloji ekspedisiyasının Tağlar mağarasında apardığı çöl-tədqiqat işlərinin nəticələrinə dair</i>	126
Anar Ağalarzadə, Samir Kərimov (Azərbaycan) <i>Azərbaycanın Son Tunc–İlk Dəmir dövrü Talış-Muğan və Xocalı-Gədəbəy mədəniyyətlərinin qarşılıqlı əlaqələri</i>	130
Elmira Jafarova (Azerbaijan) <i>Bath complexes of Shirvan and Karabakh (12th–19th centuries): parallels, differences, and prospects for archaeological research.....</i>	134
Taleh Əliyev (Azərbaycan) <i>III Mömin Vaçaqan və Aquen şəhəri.....</i>	137
Ceyhun Eminli (Azərbaycan), Florian Knaus (Almaniya) <i>Azərbaycanda Əhəməni memarlığı və inşaat sənəti (Qaracəmirli tədqiqatları əsasında).....</i>	141
Həbibə Əliyeva (Azərbaycan) <i>Qarabağın islam epigrafiq irsi: Ağdamın Abdal-Gülablı məscidinin kitabələrinin ilkin tədqiqi</i>	145
Нигяр Ахундова (Азербайджан) <i>Культурные памятники, подвергшиеся вандализму в Карабахском и Восточно-Зангезурском экономических регионах Азербайджана</i>	149
Rəsmiyyə Məmmədova, Solmaz Gözəlova (Azərbaycan) <i>Mədəni irsdən diplomatik resursa: Qarabağ arxeologiyasının beynəlxalq münasibətlərdə yeri.....</i>	153
Деюш Мусаев (Азербайджан) <i>Некоторые данные о раннебронзовом поселении Чаггаллыгтепе</i>	157
Akbar Badalov, Emin Mammadov, Ilgar Mammadov (Azerbaijan) <i>On certain architectural and archaeological monuments in Nakhchivan (2nd–early 1st millennium BC)</i>	161
Rəşad Mustafa (Azərbaycan) <i>Nadir şah Əfşardan sonrakı dövrdə Azərbaycanın birləşə bilməməsinin səbəbləri: Hacı Çələbi və Pənahəli xan nümunəsində.....</i>	163

Şamil Nəcəfov (Azərbaycan) <i>Xocalı kurqanları: arxeoloji tədqiqatların yeni səhifəsi</i>	167
Fariz Xəlilli, Şəhla Xəlilli (Azərbaycan) <i>Qarabağda Sufi məkanı: Qarapirimli xanəqahının tarixi-arxeoloji konteksti</i>	172
Aidə Məmmədova (Azərbaycan) <i>Orta Tunc dövrü abidələrinin Naxçıvan–Qarabağ paralelləri (dulusçuluq məmulatları əsasında)</i>	177
Anar Ələsgərov (Azərbaycan) <i>Göygöl rayonu ərazisində son arxeoloji tədqiqatlar</i>	182
Valeh Ələkbərov (Azərbaycan) <i>Qarabağın çoxtəbəqəli arxeoloji abidəsi – Çinartapa</i>	186
Elmar Baxşəliyev (Azərbaycan) <i>Bülövkəyə yaşayış yerində 2024–2025-ci illərin arxeoloji tədqiqatları</i>	190
Rəna Baxışova (Azərbaycan) <i>Azərbaycan memarlığında Qarabağ memarlıq məktəbi: regional xüsusiyyətlərin müqayisəli təhlili</i>	194
Aygün Məmmədova, Bədircahan Məmmədova (Azərbaycan) <i>Qarabağın numizmatik tapıntıları (Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinə təhvil verilmiş materiallara əsasən)</i>	198
Cavid Bağırzadə (Azərbaycan) <i>Qarabağ şəhərinin lokallaşdırılması və tədqiqi haqqında</i>	201
Vüsal Baxışov (Azərbaycan) <i>XVIII əsrin 80-ci illərində Cənubi Qafqazda cərəyan edən geosiyasi proseslərdə Qarabağ xanlığının iştirakı məsələləri</i>	205
Cəmilə Həsənova (Azərbaycan) <i>Mil-Qarabağ ərazisinin Erkən Tunc dövrü abidələri: 7 saylı Borsunlu kurqanının materialları əsasında</i>	209
Faiq Babayev (Azərbaycan) <i>Şeir. Prof. Hidayət Cəfərovun 80 illik yubileyinə</i>	212
Арзу Абдуллаева (Азербайджан) <i>Погребальные обряды Азербайджана эпохи поздней бронзы – раннего железа</i>	213
Günəl Vəliyeva (Azərbaycan) <i>Qarabağın Orta Tunc dövrü abidələri Hidayət Cəfərovun tədqiqatlarında</i>	217

Vüsalə Beydullazadə (Azərbaycan)

Qarabağın orta əsr memarlıq keramikası: şirli kərpic və kaşı nümunələri 221

Afiq Abdullayev (Azərbaycan)

Markalar və "Qarabağ" mövzusunda çap edilən poçt markaları 224

Turan Eldarov (Azərbaycan)

Qobustan qayaüstü təsvirlərinin rəqəmsal sənədləşdirilməsi:

fotoqrammetriya və işıq manipulyasiyası əsaslı metodların tətbiqi ilə yeni tapıntılar 229

Ülkər Allahverdiyeva (Azərbaycan)

Anadolu və Qarabağda Son Tunc–Erkən Dəmir dövrü dəfn ənənələrinin

müqayisəli təhlili..... 232

Mətanət Hüseynova (Azərbaycan)

Azərbaycanın Mezolit-Tunc dövrü qayaüstü təsvirləri və Qarabağın Tunc dövrü

keramikasında təsvir motivləri: müqayisəli təhlil 235

Vüsalə Əliyarova (Azərbaycan)

Qarabağ kurqanları Hidayət Cəfərovun tədqiqatlarında..... 239

Gulmaral Kambar (Kazakhstan)

Historical and Archaeological Correspondence of the Aktobe Settlement

with the City of Balasagun 242

Arif Məmmədov, Dürdanə Yusifova,

Hüseyn Məmmədzadə, Tunay Məmmədzadə (Azərbaycan)

Şəhri–Şərifanda arxeoloji tədqiqatlar (Zəngilan rayonu)..... 248

Zümrüd İmanova (Azərbaycan)

Qarabağın orta əsr monastır kompleksləri:

tarixi və memarlıq xüsusiyyətləri 252

Gülnarə Əsədullayeva (Azərbaycan)

İbrahimi dinlərdə dəfn mədəniyyəti: müqayisəli təhlil..... 254

Könül Zeynalova (Azərbaycan)

Qarabağın orta əsr mədəni irsinin xalçaçılıq sənətində bədii təəcəssümü:

"Füsunkar Qarabağ" xalça kompozisiyası əsasında 259

Xəyalə Məmmədli, Təranə Babayeva (Azərbaycan)

Azərbaycan arxeologiyasının Hidayət Cəfərov imzası:

Elmi yaradıcılığı və Vikipediya da yaşadılan irsi 262

Leyla Məmmədkərimova (Azərbaycan)

Abşeronun Buzovna qayaüstü rəsmləri və Qobustan petroqlifləri:

müqayisəli təhlil 266

Fuad Huseynov, Alik Khankishiyev, Mahiyeddin Seyidov (Azerbaijan) <i>The application of multidisciplinary technologies at the Göytepe settlement</i> <i>(Digital and archaeometric methods).....</i>	271
Şəhriyar Səməndərov (Azərbaycan) <i>Arxeobotanik tədqiqatlarda flotasiya metodunun təkamülü:</i> <i>Qlobal təcrübə və Azərbaycan arxeologiyasında tətbiq perspektivləri.....</i>	276
Zaur Quliyev (Azərbaycan) <i>Professor Hidayət Cəfərovun elmi irsi və Azərbaycan arxeologiyasının inkişafına töhfələri.....</i>	279

Yaqub Məmmədov

*tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, aparıcı elmi işçi,
AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu,
Xəzər Universiteti, Tarix və arxeologiya departamenti,
E-mail: yaqubamea@gmail.com*

Azad Zeynalov

*tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, aparıcı elmi işçi,
AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu
AR ETN Təbiət Tarixi Muzeyi
E-mail: azykh1960@gmail.com*

Yoshihiro Nishiaki

*Tokio Universiteti Muzeyi, Tokio, Yaponiya. Direktor, professor
E-mail: nishiaki@um.u-tokyo.ac.jp*

Ülviyyə Səfərova

*AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu,
Xəzər Universiteti, Tarix və arxeologiya departamenti,
elmi işçi
E-mail: samkhet@mail.ru*

Pərivəs Babai

*AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu, elmi işçi
E-mail: peri.babai2020@gmail.com*

2025-Cİ İLDƏ AZƏRBAYCAN-YAPONİYA BİRGƏ PALEOLİT ARXEOLÖJİ EKSPEDİSİYASININ TAĞLAR MAĞARASINDA APARDIĞI ÇÖL-TƏDQIQAT İŞLƏRİNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ DAİR

Açar sözlər: *Tağlar mağarası, Cənubi Qafqaz, Orta Paleolit, Neandertal, miqrasiya.*

Abstract. In 2025, the third season of fieldwork was conducted at Taglar Cave. Following the preliminary exploration carried out in 2023 and the initial excavations in 2024, this season represented a more large-scale stage of investigation. The aim of the research is to study the settlement, adaptation, and eventual replacement of Neanderthals by Homo sapiens in the South Caucasus.

Аннотация. В 2025 году в пещере Таглар был проведен третий полевой сезон. После предварительного изучения возможностей в 2023 году и начальных раскопок в 2024 году нынешний сезон стал более масштабным этапом исследований. Цель работы заключается в изучении заселения, адаптации неандертальцев и их последующей замены Homo sapiens на территории Южного Кавказа.

Tağlar mağarası 1960-cı ildə M.M. Hüseynov tərəfindən qeydə alınmış, 1964–1986-cı illərdə onun rəhbərliyi ilə fasilələrlə arxeoloji tədqiqatlar aparılmışdır. 1980-ci ildə tədqiqatlara Ə. Cəfərov rəhbərlik etmişdir (Zeynalov və b, 2025, s.335; Гүсейнов, 2010; Джафаров, 1983; Nishiaki et al, 2025c, p.16).

Mağara Xocavənd rayonu ərazisində, dəniz səviyyəsindən təxminən 710 metr yüksəklikdə yerləşir. Mağaranın cənubunda şərqdən qərbə doğru axan Quruçay çayı yatağından nisbi hündürlüyü təxminən 30 metrdir (Zeynalov və b, 2024, s.16).

Bu mağara şərq-qərb istiqamətində 50 metr, şimal-cənub istiqamətində isə 25 metr sahədə yayılmış böyük və kiçik karst kameralarının bir hissəsidir. Tağlar mağarası adlandırılan hissə bu sistemin şərq ucunda yerləşən ən böyük zaldır. Onun eni təxminən 8 metr, dərinliyi isə 10 metrdir. İndiyə qədər aşkar edilmiş

süxurdan olan hündürlük 5.5 metrə qədərdir (Zeynalov və b, 2025, s.10). Lakin ehtimal olunur ki, əvvəllər bu hündürlük daha da böyük olmuşdur. Bu nəticə mağaranın girişində yerləşən, təxminən 5 metr uzunluğunda və 2 metr enində olan nəhəng qayanın təhlili əsasında irəli sürülmüşdür. Bu qayanın 4b təbəqəsinin yarandığı dövründə mağaranın tavanından düşdüyü güman edilir ki, bu da Tağlar mağarasının indiki görünüşündən daha dərin və geniş olduğunu göstərir. Digər zallarda da, Orta Paleolit dövrü homininləri tərəfindən istifadə olunmuş ola bilər. Lakin bu kameralarda intensiv insan məskunlaşmasına dair izlər aşkar edilməmişdir. Bu səbəbdən, Tağlar mağara sisteminin şərq ucunda yerləşən ən böyük zal bizim əsas tədqiqat hədəfimiz kimi seçilmişdir.

Orta Paleolit dövrünə aid mədəni qatlar, qalınlığı bir neçə on santimetrdən az olan Holosen təbəqəsinin (I təbəqə) birbaşa altında yerləşir. Əvvəlki tədqiqatlarda orta paleolit ardıcılığını II – VI təbəqələrə bölmüşdür. Ən alt təbəqənin — yəni süxur üzərində yerləşən qatın — yaşının müəyyənləşdirilməsi neandertalların Cənubi Qafqazda məskunlaşma prosesini anlamaq baxımından son dərəcə vacibdir. Eyni zamanda, çoxqatlı mədəni təbəqələr onların mədəniyyətinin təkamülünü və uyğunlaşma proseslərini aydınlaşdırmaq üçün material təqdim etməlidir. Bundan əlavə, əvvəlcə Orta Paleolit dövrünə aid olduğu bildirilən II təbəqə sonrakı tədqiqatlarda Üst Paleolit dövrünə aid kimi yenidən qiymətləndirilmişdir. Bu isə Orta Paleolitdən Üst Paleolitə keçid dövrü ilə maraqlananlar üçün yeni bir sual doğurmuşdur. Bütün bunlar nəzərə alındıqda, Tağlar mağarasındakı paleolit tədqiqatları, Cənubi Qafqazda neandertallar populyasiyasının anlaşılması baxımından əvəzolunmaz əhəmiyyətə malik sayılır (Nishiaki et al, 2025b, p.33; Nishiaki et al, 2026, p.12-13).

2023-cü ildə aparılan araşdırmamız əvvəlki qazıntıların mağara çöküntülərinin üçdə ikisini əhatə etdiyini təsdiq etdi. Başqa sözlə, mağara hələ də gələcək tədqiqatlar üçün kifayət qədər çöküntü ehtiyatını qoruyub saxlayır. Bu əsasda, 2024-cü il mövsümü, geomorfoloji tədqiqatların aparılması və mağaranın təmizlənməsi daxil olmaqla gələcək mövsümlərə hazırlıq işlərinə həsr olunmuşdur (Zeynalov və b, 2024; Zeynalov və b, 2025; Nishiaki et al, 2025b; Nishiaki et al, 2025c).

Aydın oldu ki, mağaranın müasir geomorfoloji quruluşu köhnə və yeni avtomobil yollarının tikintisi nəticəsində ciddi şəkildə dəyişdirilmişdir. Əsas geomorfoloji quruluşu anlamaq üçün dron vasitəsilə fotogrammetrik tədqiqat aparılmış, rəqəmsal relyef modeli və mövcud peyk görüntüləri hazırlanmışdır.

Arxeoloji qazıntı. İşğal dövründə nəzarətsiz və mühafizəsiz qalmış abidənin şərq divarının böyük bir hissəsi, bir neçə on santimetr qalınlığında, uçmuşdur. Uçmuş çöküntülər diqqətlə təmizləndikdən sonra qazılmış və qazılmamış sahələr arasındakı sərhədi müəyyən olunmuşdur. 2025-ci ildə G qazıntısı sahəsində aparılan qazıntılar əslində bu işin davamı hesab olunur. Digər tərəfdən, F və H qazıntı sahələrində demək olar ki, heç bir pozulmuş çöküntü müşahidə edilməmişdir (Şəkil).

Həmin sahədə mağaranın döşəməsi kəskin şəkildə aşağıya doğru mailidir. 2024-cü ildə köhnə qazıntı sahəsinin şərq kənarı təmizləndikdən sonra üzə yeni qazılmamış çöküntülər (G5-G12) aşkar olundu.

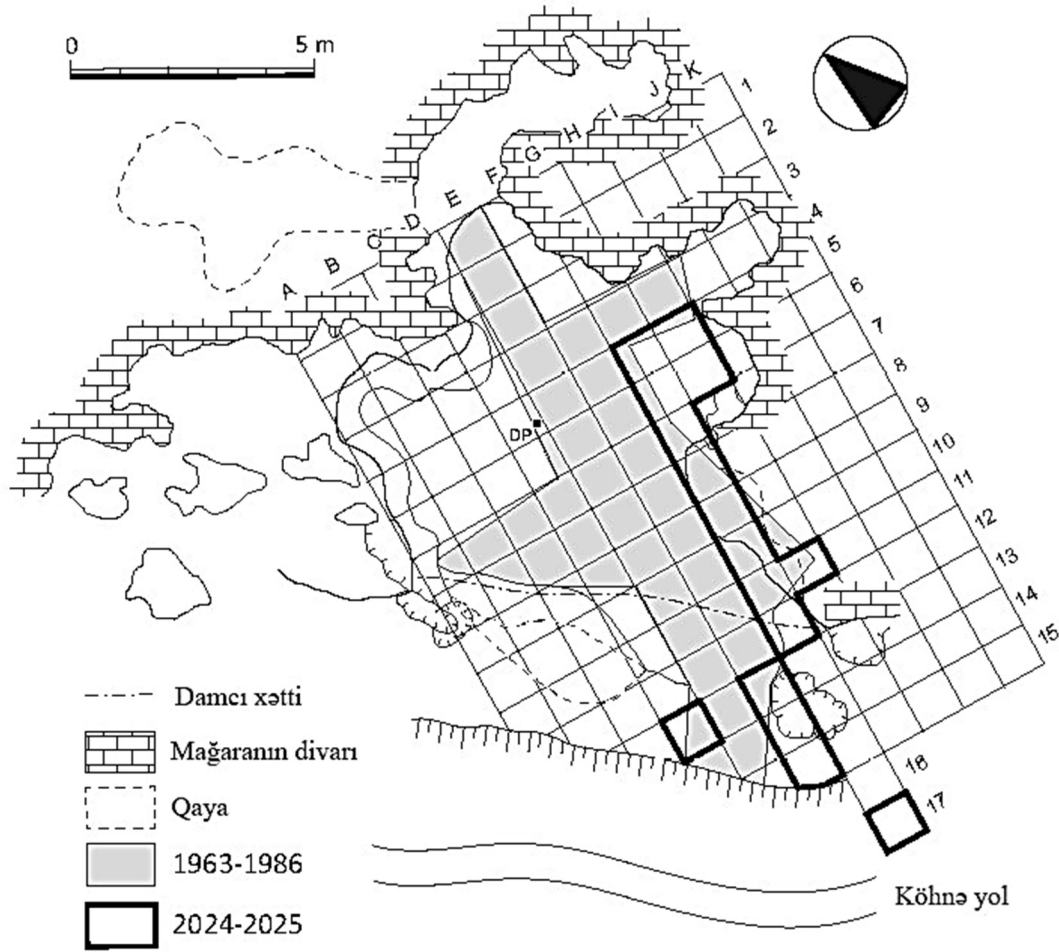
2025-ci ildəki qazıntılar 2024-cü ildə müəyyən edilmiş tor şəbəkəsi sisteminə əsaslanaraq həyata keçirilməklə G5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 17-də; H5, 6, 11-də və F13, 14, 15 kvadratlarında aparılmışdır (Nishiaki et al, 2025b; Nishiaki et al, 2026).

2024-cü il mövsümündə E12 kvadratında apardığımız müşahidələr göstərir ki, mağaranın giriş hissəsində V təbəqə və ondan əvvəlki dövrlərə aid yaxşı qorunmuş mədəni təbəqələr mövcuddur. Bu səbəbdən, Tağlar mağarasının hazırkı damcı xəttindən kənarda, iri qayanın şimalında yerləşən F13–F15 və G17 kvadratlarında yeni qazıntı sahələri açdıq. Nəhəng qayanın 4b təbəqəsinin yaranma dövründə düşdüyünü nəzərə alsaq, bu qazıntı sahəsində daha qədim dövrlərə aid mədəni təbəqələrin qalması ehtimal olunur.

2025-ci il qazıntısı cari yer səthindən təxminən 2 metr dərinliyə qədər aparılmışdır. Təbəqələrin üst hissəsində çoxlu əhəngdaşı qırıntıları ilə yanaşı, yaşıl-boz rəngli incə lil qatları müşahidə olunmuşdur. Əhəngli konkresiyalar olduqca geniş yayılmışdır. Ocaq yerləri və üzvi qalıqlar isə nadir hallarda aşkar edilmişdir. Görünür, bu lay mağarada qaya düşmələrinin tez-tez baş verdiyi bir dövrü əks etdirir.

Digər tərəfdən, F xəndəyinin alt hissəsi sementləşmiş brekçiya ilə dolu gilli torpaq ilə xarakterizə olunur. Çöküntülərin xüsusiyyətləri bu hissəni 2024-cü il mövsümündə G11 kvadratında ana süxur üzərində aşkar edilmiş VI təbəqə ilə əlaqələndirir. V təbəqədə olduğu kimi, burada da ocaq layları və orqanik qalıqlar

nadir hallarda aşkar edilmişdir. Lakin daş alətlər daha çox rast gəlinir. 2024-cü ildə G xəndəyində aparılan qazıntılar mağara girişində kəskin enişin olduğunu göstərdiyindən, xəndək mağara girişinə doğru genişləndirildikdə daha qədim çöküntülərin üzə çıxarılacağı gözlənilir.

Yamac (Tikilən avtomagistral)

(Yeni) Köhnə yol

Quruçay çayı

Tağlar mağarasının planı

F xəndəyindən təbəqələrin OSL üsulu ilə mütləq yaşın müəyyən etmək üçün nümunələr götürüldü.

İşğal dövründə nəzarətsiz və mühafizəsiz qalmış abidənin bir divarı uçmuşdur. 2024-cü illin çöl tədqiqatları zamanı həmin 7 m uzunluğunda, 5 m hündürlüyündə şərq divar təamam ilə təmizlənmişdir və stratiqarfiya müəyyən olunmuşdur. Ona baxmayaraq bir il keçdikdən sonra xəndəklər yeni, divardan çökmüş torpaq müşahidə olunur. İlk növbədə, qazıntı xəndəklərinin divarlarından çökmüş qalın ikinci dərəcəli çöküntüləri təmizlədik. Əslində, əldə edilmiş daş və heyvan qalıqlarının təxminən üçdə ikisi bu cür pozulmuş çöküntülərdən götürülmüşdür və onlar diqqətlə quru ələmə üsulu ilə təmizlənmişdir. 2025-ci ildə bu çöküntülərin təmizlənməsində əhəmiyyətli irəliləyiş əldə edildiyindən, bu mövsümə aid daş alətlərin yarıdan çoxu yaxşı müəyyən edilmiş kontekstlərə aid edilmişdir. Bu materialların diqqətli təhlili, Cənubi Qaf-

qazda neandertal populyasalarının daha yaxşı anlaşılmasına şübhəsiz ki, töhfə verəcəkdir.

Bu günə qədər daş sənayesi ilə bağlı ən azı üç ilkin müşahidəni qeyd edə bilərik. Birincisi, daş kolleksiyası levallua texnikasına əsaslanan mustye tipli sənayeni təmsil edir və bunlar qaşovlar və yonulmuş alətlərlə xarakterizə olunur. Ümumilikdə, əvvəlki nəşrlərdə qeyd olunduğu kimi, bu materiallar Zagros mutye ənənələrini saxlayır. İkincisi, 2024 və 2025-ci illərdə aparılan qazıntılardan əldə olunan materiallara gəldikdə, nüvələrin və kiçik qırıntıların nadir olması diqqət çəkir. Bu mağaranın müəyyən qatlarının müvəqqəti istifadə olunmasını ehtimal edir. Üçüncüsü, ilkin analizimiz göstərir ki, həm daş alətlər, həm də heyvan qalıqları stratigrafik xüsusiyyətlərinə görə dəyişkənlik göstərir. Xronoloji dəyişiklikləri dəqiqləşdirmək üçün bu il optik stimullaşdırılmış luminesans (OSL) tarixləndirməsi üçün çoxlu torpaq nümunələri topladıq.

Nəticə. 2025-ci il mövsümündə, yekun olaraq, aşağıdakı qatların tədqiqi məqsədilə aparılmışdır: H xəndəyi (H5-H6 kvadratları): II – III təbəqələr, G xəndəyi (G5-G7 kvadratları): IV təbəqə, F xəndəyi (F13-F15 kvadratları): V-VI təbəqələr

2025-ci il tədqiqatlarının əsas nəticələri:

1. İlk dəfə olaraq stratigrafiya baxımından ikinci və üçüncü təbəqələri ayıran sərhəd dəqiqliklə müəyyən edilmişdir. Tədqiqat sahəsinin kiçik olmasına baxmayaraq, ikinci təbəqənin birinci horizontunun qarışıqsız şəkildə üst paleolit dövrünə aid olduğu müəyyən edilmişdir.

2. Mağaranın ağız hissəsində qazılmamış, Orta Paleolit dövrünə aid daha qədim təbəqələr aşkar edilmişdir.

3. II–VI təbəqələrdən çöküntülərin mütləq yaşını təyin etmək məqsədilə radiokarbon (II təbəqə) və optik stimullaşdırılmış lüminessens (OSL) analizləri üçün 20-dən artıq nümunə götürülmüşdür.

Ümumi şəkildə yanaşdıqda, neandertalların bölgəyə gəliş tarixini, daş sənayesinin sonrakı inkişafını və dolanışq strategiyalarını araşdırmaq mümkün olur. Biz bu məsələləri müasir analitik üsullarla təhlil etməyi planlaşdırırıq. Tədqiqat növbəti illərdə də davam etdiriləcək. Bu analizlərin birgə nəticələri Cənubi Qafqazda neandertal populyasalarının mənşəyi və inkişafı ilə bağlı araşdırmalara mühüm töhfə verəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Zeynalov, A. Ə., Nişiyaki, Y., Məmmədov, Y. V., Əsədov, V. A., Səfərova, Ü. R. (2024). Tağlar mağarasında arxeoloji qazıntıların bərpası. *Professor Qüdrət İsmayilzadənin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş "Qarabağ və Zəngəzurun mədəni irsi arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlarda" mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri* (s. 16-17).
2. Zeynalov, A., Nishiaki, Y., Məmmədov, Y., Səfərova, Ü., Babai, B. (2025). 2024-cü ildə Azərbaycan-Yaponiya birgə paleolit arxeoloji ekspedisiyasının Tağlar mağarasında apardığı çöl-tədqiqat işlərinin nəticələrinə dair. *Azərbaycanda arxeoloji və antropoloji tədqiqatlar: nəticələr və perspektivlər Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 80 illiyinə həsr olunmuş Elmi Sessiyanın tezisləri* (s. 10-13).
3. Zeynalov, A., Nishiaki, Y., Məmmədov, Y., Səfərova, Ü., Babai, P. (2025). Tağlar mağarasında arxeoloji tədqiqatların bərpası: qarşıda duran vəzifələr və ilkin nəticələr. *II Beynəlxalq Elmi Konfrans: Türk Dünyası: Ortaq Tarixi-Mədəni Dəyərlər, Müasir Reallıqlar və Gələcəyə Baxış* (ss. 334–338)
4. Zeynalov, A., Nishiaki, Y., Məmmədov, Y. (2025a). *Ancient human settlements (Azykh and Taglar Caves)*. Ministry of Culture of the Republic of Azerbaijan.
5. Гусейнов, М. М. (2010). Древний палеолит Азербайджана. Баку: Тек Нур.
6. Джафаров, А. К. (1983). Мустьерская культура Азербайджана (по материалам Тагларской пещеры). Баку: ЭЛМ.
7. Nishiaki, Y., Zeynalov, A., Mammadov, Y. (2025b). Resumption of the excavations of the Middle Paleolithic Taglar Cave. *News of Baku University: Series of Humanitarian Sciences*, (1), 33–39.
8. Nishiaki, Y., Zeynalov, A., Mammadov, Y. (2025c). The Middle Paleolithic lithic industry of Taglar Cave, Azerbaijan, in the South Caucasus. *The 12th Meeting of the Asian Paleolithic Association* (p. 12). Sendai, Japan.
9. Nishiaki, Y., Zeynalov, A. A., Mammadov, Y. V. (2026). Progress report on the 2025 excavations at Taglar Cave, Azerbaijan. *Azerbaijan Journal of Archaeology and Anthropology*, 2 (1), 9–16. <https://doi.org/10.30546/679523.2.2026.003.009>